

de Beemster

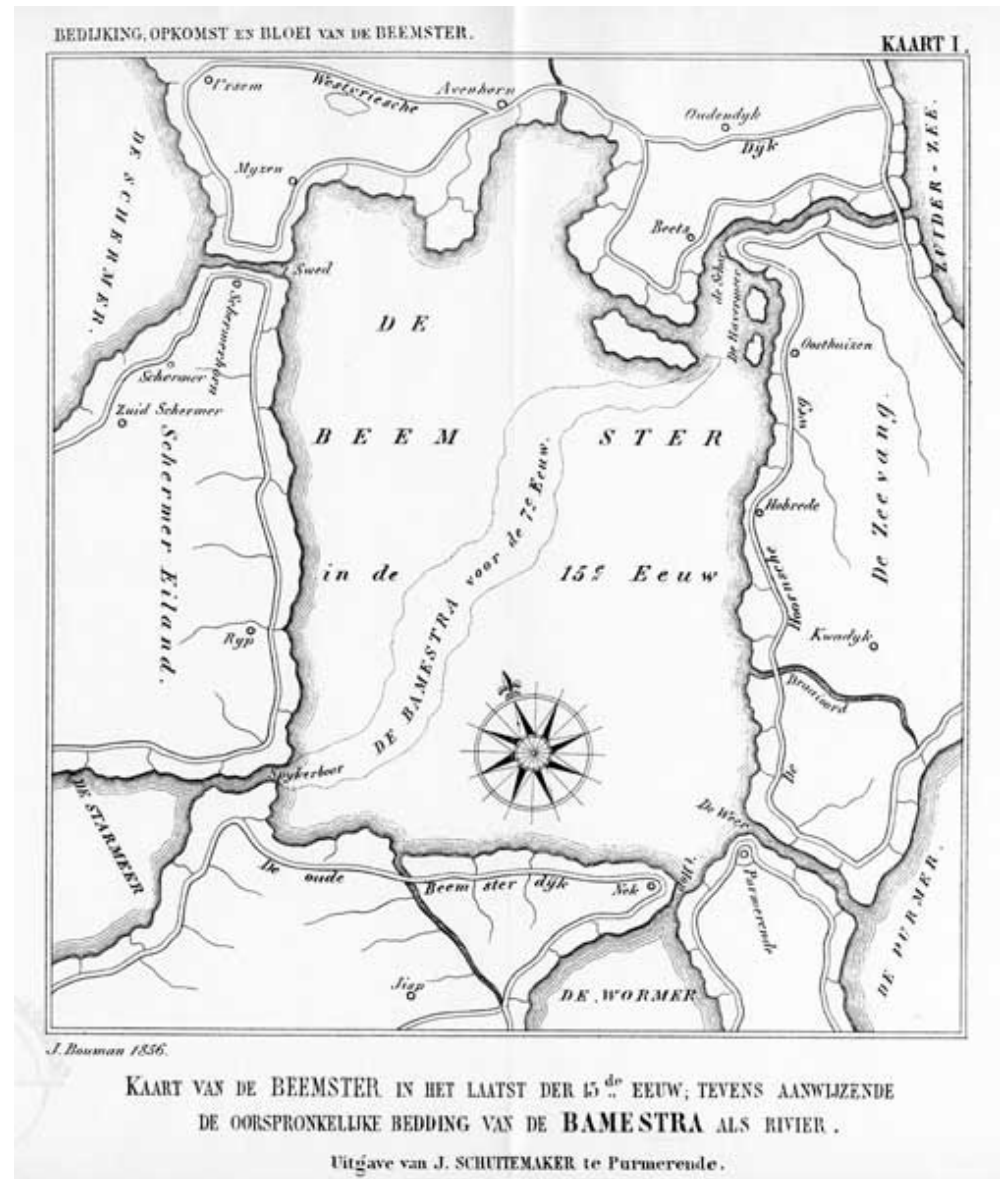
In 1083 wordt melding gemaakt van een schenking van graaf Dirk II aan de abdij van Egmond, waaronder een hoeve gelegen aan de rivier de 'Bamestra': "iuxta flumend Bamestra manssum I". De oorsprong van de Beemster is dus een rivier, veenrivier om precies te zijn zoals de Amstel, Spaarne en de Zaan dat nu nog zijn. Door het uitblijven van, of gebrekkig uitgevoerd onderhoud, werd deze rivier door afkalving een heuse binnensee, het op één na grootste meer van Noord-Holland.

Rechts een laat 15e-eeuwse kaart van de Beemster met daarop ingetekend de bedding van een 7e-eeuwse veenrivier: de Bamestra. Het riviertje zocht via Spijkerboor en Starnmeer een uitweg naar de Zaan om van daar in het IJ uit te wateren en in het noorden mondde het uit in de Havermeer dat via de Schar in de 12e eeuw ontstane Almere, later Zuiderzee, uitwaterde.

De eerste plannen voor de drooglegging van de Beemster werden gemaakt in 1570, nadat eeuwen van overlast door dijkbreuken, stormvloeden en geruzie het meer tot een doorn in het oog van de omwonenden en overheden hadden gemaakt. Niet alleen ging voortdurend land en bebouwing verloren door afkalving, ook de kosten van onderhoud der dijken worden steeds hoger.

Onder de Habsburger Karel V werd van dat onderhoud werk gemaakt door bijvoorbeeld de stichting in 1544 van het Hoogheemraadschap der Uitwaterende Sluizen in Kennemerland en Westfriesland. Het ging daarbij niet alleen om de organisatie van onderhoud maar ook om het verlenen van vergunningen wie wel en wie niet mag lozen op het Beemstermeer. Ook het baggeren van klei uit de Beemster voor bemesting van de omliggende akkers of om bakstenen van te maken werd aan banden gelegd.

Pas tijdens de Opstand van de Nederlandse gewesten tegen Habsbur-

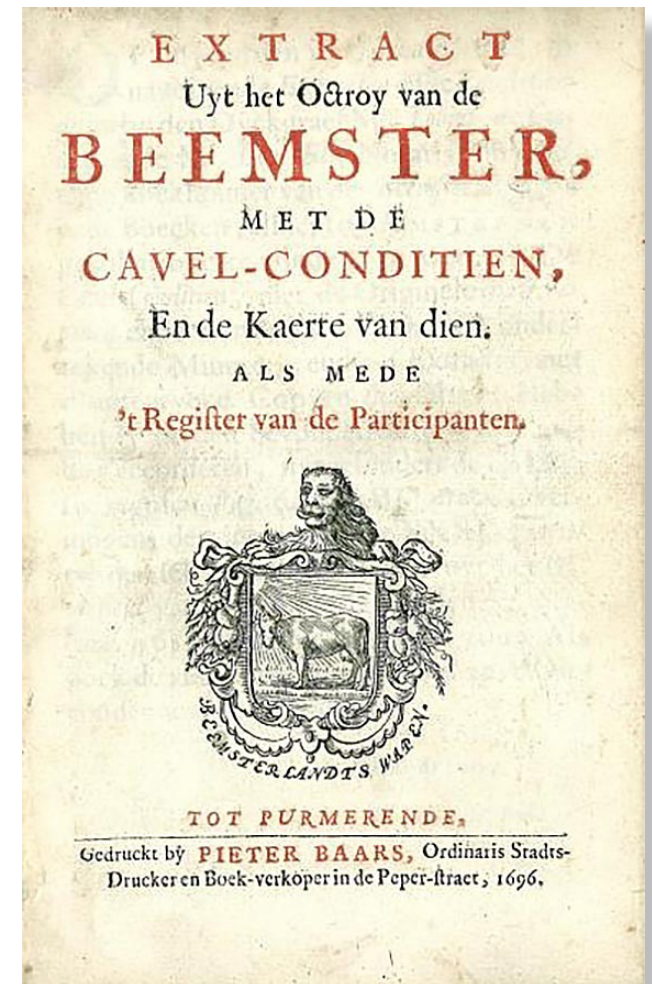
- ▲ Hypothese door J. Bouman in zijn boek over het ontstaan van de Beemster als meer; de loop van de 12e-eeuwse rivier is vanaf de Starnmeer door de 15e-eeuwse Beemster naar de Zuiderzee getekend

ger Philips II werd het plan voor drooglegging nieuw leven ingeblazen. De initiatiefnemers waren voornamelijk welgestelde Amsterdamse kooplieden die door de oorlog binnenlandse investeringen zochten. Op 21 mei 1607 verleende de landsadvocaat Johan van Oldenbarneveldt octrooi aan Dirck en Hendrik van Oss, Arent en Jan ten Grootenhuis, Jan Claasz. Crook, de broer van Oldenbarneveldt Elias, Rombout Hogerbeets, Nicolaas en Barthold Cromhout, Jacob Poppen, Pieter Cornelisz Boom, Adriaen Teding van Berkhout, Jo-

- ▲ Kaart van de Beemster in 1608, direct voor de droogmaking door P.C.Cort gemaakt in opdracht van de bedijkers en nodig om het octrooi te krijgen
- Het octrooi, verleend door de Staten van Holland, in druk uitgebracht

han Buijes, Jan Basius en Jan van Santen met de verplichting het werk binnen 4 jaar te voltooien. De organisatie en financiering van de onderneming vroegen nog een hoop onderhandelen; het te ontginnen land zou verdeeld worden onder genoemde 15 octrooianten bij inschrijving. Diverse ingenieurs en molenbouwers mochten hun ideeën en vindingen presenteren, waaronder Jan Adriaansz. Leeghwater uit De Rijp die ‘met zekere nieuwe hulpsen’ de oude watermolens dacht te kunnen verbeteren. De twee molens naar de beste ideeën werden op proef gebouwd en getest. In de winter van 1607/8 werden nog eens 21 molens aanbesteed, zonder uitzondering binnenkruierende bovenkruiers met scheprad. Er werden ook een dijkmeester (Lambert Wijngaarts van Vollenhoven, baljuw van Oosthuizen) en 9 hoofdingelanden benoemd. Eveneens in 1608 werden duikers, uitwateringskanalen en bruggen aanbesteed.

Bij het verkrijgen van het octrooi was er geen plan van aanpak, geen begroting, geen idee hoeveel molens er nodig waren en geen idee hoe de nieuwe polder ingedeeld moest worden. De geroemde rasterstructuur van de polder ontstond door vallen en opstaan plus een dijkdoorbraak die nog tijdens het droogmalen meer dan de helft van het werk teniet deed en niet te vergeten 25 jaar ploeteren om de polder droog te houden. De geplande ringsloot wordt onder druk van het Hoogheemraadschap breder aangelegd en door chantage van bijv. Hoorn langzaam een ringvaart met een jaagpad en geschikt gemaakt voor scheepvaart.

Er waren in 1608, bij het begin van het werk, zo'n 20 molens in molengangen van twee trappen gepland en men eindigt met 50 molens, allemaal minimaal met drie trappen, hier en daar zelfs vier. De molens werden ook regelmatig verplaatst en men ontdekt al doende dat het gros van de inspanning aan de oostwal geconcentreerd moest

Octrooiant Dirck van Os(s) was afkomstig uit de Antwerpse koopmanselite en in het begin van de Opstand uitgeweken naar Noord-Nederland. Hij was medeoprichter van de Compagnie van Verre die in 1602 soepel opging in de VOC, waarvan hij bewindhebber werd en waarmee hij een aanzienlijk vermogen vergaarde. Als hoofd-ingeland en gecommiteerde van de Beemster droogmaking bleef Dirck zich met de voorbereidingen en vormgeving van de polder bemoeien en wordt algemeen als de 'architect' van de Beemster gezien. Opvallend is dat de investeerders vaak uit de VOC-hoek kwamen. De grote beschermheer van het Beemster-project, Johan van Oldenbarnevelt, stond aan de wieg van die VOC en de financiering van beide ondernemingen met particulier kapitaal leek sprekend op elkaar.

worden. Door opwaaiing van het water bij de overheersend westenwinden stond het water aan de oostoever altijd hoger!

Om de ringvaart en de dijken zo recht te kunnen leggen zoals gebeurd is, werd iets meer dan 186 ha van het omringende land opgekocht tegen een totaal van ruim een kwart miljoen gulden.

Geen der investeerders wist bij benadering aan welk avontuur ze begonnen, nooit eerder was er een project van deze omvang. Evenmin wist men op welke verplichtingen, die t.o.v. de omringende steden en dorpen nog opgelegd zouden worden, zich men vastlegde.

Vandaag zouden we van 'durfkapitaal' spreken, behalve dat we nu weten dat het Beemster-avontuur goed afliep en zelfs de meest succesvolle droogmaking in Noord-Holland zou worden. De kleigrond was vruchtbaar en de prijzen van de kavels stegen voortdurend door

◀ Twee mannen wiens naam voor eeuwig aan de droogmaking van de Beemster verbonden zijn: links Dirck van Oss, de durfal die de 15 octrooianten aanvoerde en Jan Adriaensz Leeghwater die de schepdradmolen verbeterde en aan de oever van de Beemster opstelde om maximaal rendement te leveren; van beiden wordt de rol aangedikt terwijl ze slechts een voortrekkersrol vervulden

tot medio 17e eeuw. Zodoende haalden de initiatiefnemers met hun kavels een mooi rendement.

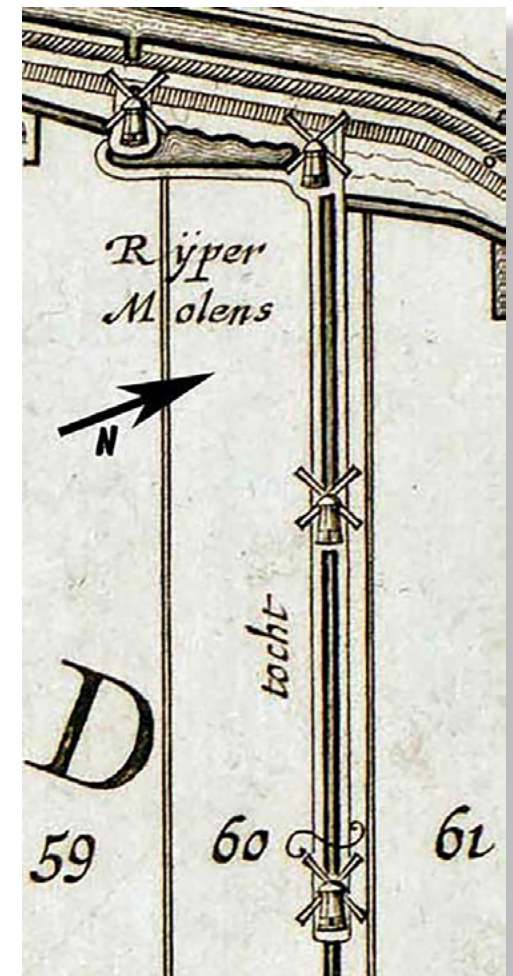
Ter voorbereiding op de onderneming gaf men al in 1607 landmeter Pieter Cornelisz Cort uit Alkmaar opdracht een kaart te vervaardigen van de Bamestra, het Beemstermeer. U ziet zijn konterfeitsel linksonder op bedoelde kaart op pag.3. Ook in dat jaar maakte men het bestek voor de ringdijk, dat o.a. door landmeter Lucas Sinck van Amsterdam werd opgemaakt. Daarna begonnen de onderhandelingen over de benodigde grond op het oude land, die binnen de polder getrokken zou worden. De Staten van Holland waren namelijk zeer beducht dat de bedijking schade zou toebrengen aan bezittingen van particulieren en besturen van dorpen of landerijen rond het meer. Door het overlijden van Cort in 1608 werd de verdere uitwerking

- ▲ Deze tekening van A. Mollinger geeft het werk van de landmeter weer, die moet bepalen waar een molen gebouwd gaat worden; dat dit Leeghwater zou voorstellen is speculatief
- De Rijper viertraps molengang op een kaart van de bedijkte Beemster

aan Sinck c.s. opgedragen. Het zal Sinck geweest zijn die in overleg met de octrooianten de wegen en sloten alsmede de indeling van de kavels tamelijk pragmatisch heeft ontworpen. Alle deskundigen verwijzen het gezeur over het beroemde raster en de ‘Gulden Snede’ naar het rijk der fabelen.

Het eerste van 460 ‘parken’ (dijkvakken), het stuk tussen Purmerend en Neck werd op 10 april 1608 uitgegeven aan Jan Adriaansz.

Jongkint en men ging ervan uit dat de polder op 1 november 1608 wel droog zou liggen. Die datum werd bij lange na niet gehaald, maar rond de jaarwisseling stond het water toch al zo laag als bij ‘laag zomerwater’. Pas aan het einde van 1609 kon men, op een enkele ‘kil’ na, overal de bodem zien. Dit is te lezen uit het verslag van Leeghwater – timmerman en molenbouwer uit De Rijp – waardoor het misverstand ontstond als zou hij belast zijn geweest met de algehele leiding bij deze drooglegging. In feite werd hij slechts als expert geraadpleegd bij technische aangelegenheden die zich overigens bij deze eerste grote droogmaking veelvuldig openbaarden.

Door zijn 'know-how' werd hij bij volgende droogmakerijen eveneens betrokken, bijvoorbeeld voor bemalingsplannen en bij de opstelling van molens. Aangemoedigd door deze erkenning publiceerde hij in 1641 zijn 'Haarlemmermeerboek', een uitgewerkt plan om de Haarlemmermeer met 160 molens droog te maken. Maar dat zou nog 200 jaar duren... en met stoomgemalen geklaard worden. Een plakkaat getuigt van sabotage aan de dijkwerken door vissers die brodeloos

dreigen te worden. Er bestaat een bloeiende palingvisserij met zelfs handel op Engeland die door de droogmaking volledig zou verdwijnen. De dijkgraaf werd een stuk rechterlijke macht toebedeeld om deze 'dijkroovers en dijkschenders' aan te pakken.

Er was te gehaast gewerkt aan de ringdijk en er was ook geknoeid om snel 'meters te maken'. Het bleek ook dat de aannemers zich niet altijd aan de afmetingen hield waardoor de dijk niet op hoogte volgens het bestek was opgeworpen en dat er tussen de veenplaggen riet weggewerkt was om materiaal te sparen. Bovendien had de dijk niet de tijd gekregen om enigszins 'te zetten' voordat men met malen begon. Dat kwam door de fatale storm van 1610 aan het licht.

“De Heeren Hoofdingelanden nodigden prins Maurits en zijn broer uit voor een feestmaal in de Beemster om de geslaagde bedijking te bekijken. De wegen in de nieuwe polder waren redelijk begaanbaar en op 4 juli 1612 kwamen de prinsen Maurits en Frederik Hendrik op bezoek. Het gezelschap was een dag van tevoren in De Rijk aangekomen, waar ze werden verwelkomd door Jan Sijpersz. die een fraaie vrijster bij zich had. Hij gaf beide prinsen een gouden munt”.

Omdat er bij De Rijk nog geen brug over de ringsloot was, regelde schipper Jan IJsbrands dat er een 'brug' kwam. Met schuiten, pramen en planken zorgde hij voor een oversteek met droge voeten voor de prinsen en hun gezelschap (zie afbeelding hieronder).

- ◀ *Jan Adriaensz Leeghwater nog een keer, temidden van de door hem aangestuurde werklui die de molens bouwden, verplaatsten en bedienden*
- ▼ *De prinsen Maurits en Frederik Hendrik bezoeken uit uitnodiging van de bedijkers de zojuist drooggevalle Beemster; na een overnachting in De Rijk betreden zij de polder via een geïmproviseerde brug*

Op 20 januari 1610 werd Noord-Holland geteisterd door een langdurige en zware storm uit het noordwesten. Het water stond zó hoog als bij de Allerheiligenvloed van 1570. De Waterlandse Zeedijk bij

▲ *Opengewerkte tekening met doorsnede van een scheprad-watermolen zoals in de Beemster ook toegepast werd*

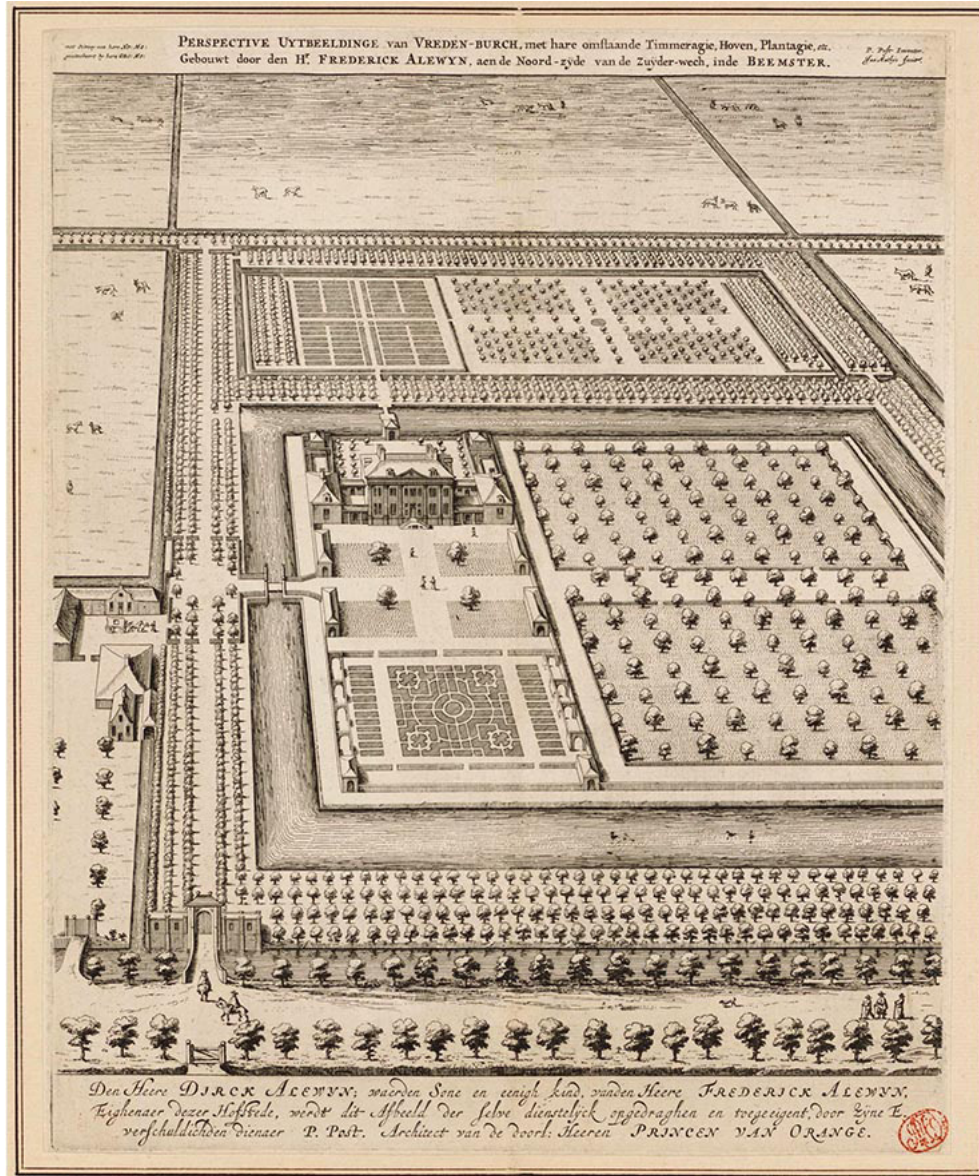
Durgerdam brak door en het water stond weldra aan de nieuwe ringdijk van de Beemster. De kracht was zo groot dat de dijk op meerdere plaatsen doorbrak en het meer weer vol stroomde. Zesduizend roeden dijkvak werden weggeslagen, veel molens liepen schade op en het werk van bijna 2 jaar t.w.v. f800.000 ging verloren.

Van Oldenbarnevelt, i.o.v. de Staten van Holland verleende op 15 februari 1610 al een aanvulling op het octrooi met vele belastingvrijstellingen e.d. voor degenen die de moed niét hadden verloren. Er werden twaalf nieuwe kapitaalcrachtige deelnemers gezocht en gevonden om de extra kosten te dekken. Onder een nieuwe dijkgraaf (Tobias de Coenen) werd het werk hervat, na enkele wijzigingen in het dijktracé (bij De Rijk en Cruisoord) doorgevoerd te hebben.

De dijkdoorbraken hadden de verdere uitvoering van de plannen weliswaar in de war gestuurd maar op 29 maart 1610 pakte Sinck c.s. de draad weer op. De dijken werden nu van klei gemaakt en breder en hoger. De hoogte werd gecorrigeerd naar een meter boven het maaiveld van het omringende oude land.

Bij de keuze voor de molens koos men voor de schepradmolen die zich in de praktijk bewezen had, met dien verstande dat de bouwwijze als bouwpakket van Leeghwater de voorkeur kreeg omdat die snel uit elkaar genomen kon worden en verplaatst kon worden naar een gunstiger plek. Daarom stonden er alleen onbeklede molens zonder enige inrichting. Ook na het droogvallen werden molens nog verplaatst wanneer de molensloot ongunstig door een kavel liep. De bouw was eerst uitbesteed maar toen de aannemers niet aan hun verplichtingen voldeden namen de bedijkers de productie zelf ter

“Voorzeker een heerlijk toonbeeld van der Vaderen onverzettelijke wilskracht en van hunnen lofwaardigen ijver”

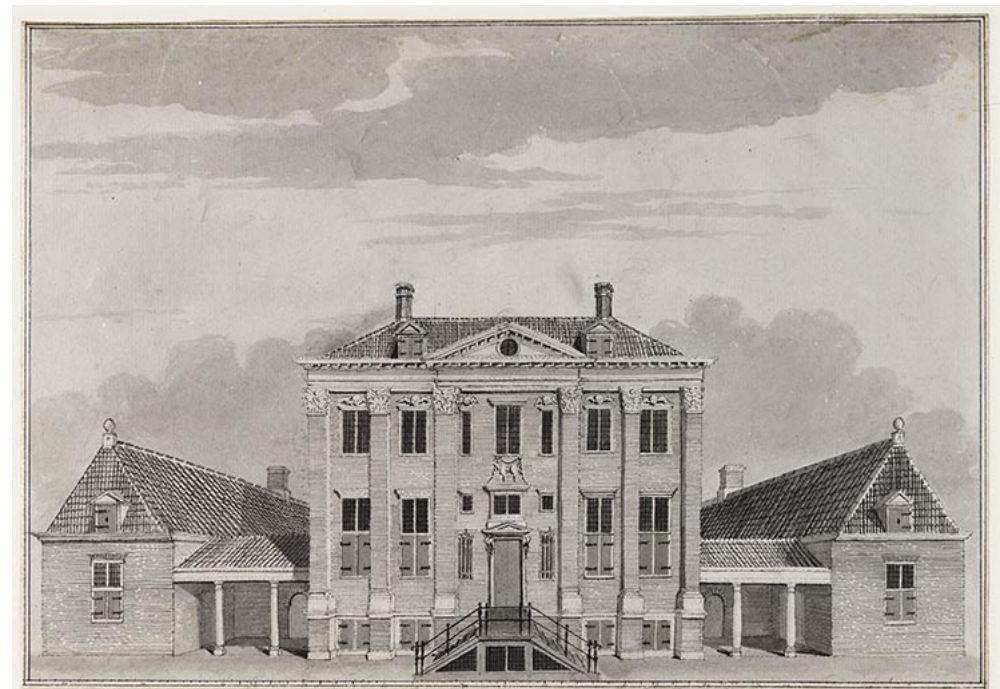

- ▲ De rijke koopman en architectuurliefhebber Frederik Alewijn erfde in 1637 twee kavels aan de Zuiderweg; hij wijzigt de verkaveling als op de tekening
- ▶ De hofstede Vredenburgh naar ontwerp van Pieter Post

hand, waarbij Leeghwater voor het toezicht gestrikt werd. De twee-trapsgangen werden veranderd in drietraps en toen dat hier en daar nog niet voldeed kwamen er viertrapsgangen. Pas na vervijzeling van de schepradmolens rond 1850 kon steeds een molen van een gang opgeruimd worden maar tot dan bleven de 50 molens doorwerken om de polder droog te houden.

Op 3 januari 1611 konden landmeters op de hoogstgelegen delen van de opnieuw drooggevallen bodem aan de gang. In maart werd deze grond met 'hooikrok' (grassoort) bezaaid. In juni begon men met de aanleg van wegen en het graven van sloten.

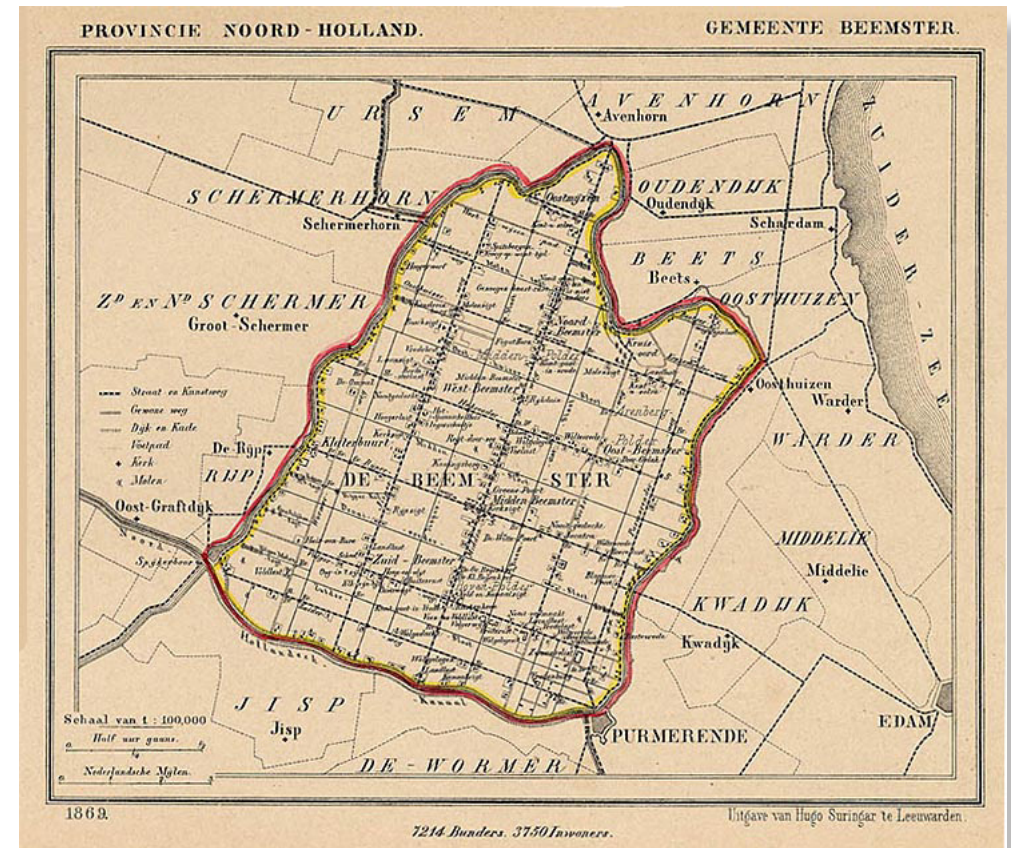
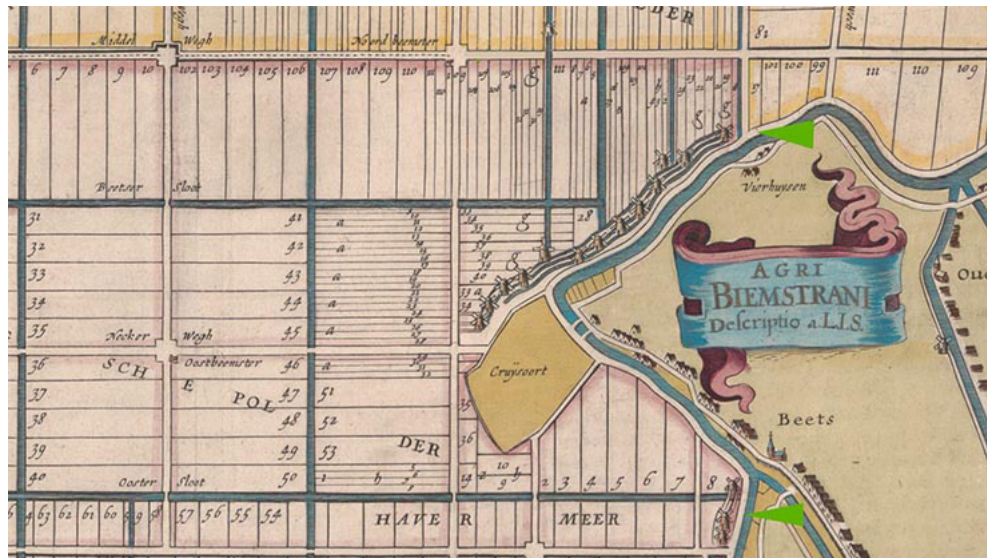
Over deze zomer lezen we in het verslag van Leeghwater: *“Doen de Beemster ten naaste by droog was, zodat men daar niet langer met schuiten over varen konde, zo heeft aldaar in den Somer veel*

volks ingegaan met manden en met zakken, na de Kil toe door de slibber, en hebben aldaar by menichte vis ende aal gegrepen ende thuis gebracht, gelyk als ik zelve mede gedaan heb”.

Droogleggen en daarna droge voeten houden was een punt van zorg. Omstreeks 1632 werd de bemaling en het peil radicaal aangepast. Molens werden verplaatst en er kwamen molens bij. Behalve de Jispergang werden alle andere gangen als viertraps molengangen ingericht. In vier stappen werd het overtollige water in de ringvaart gespuid. Na deze uitbreiding stonden er bij Beets 5 viertraps molengangen. Tussen 1635-1636 werd er nog een extra bovenmolen geplaatst. In de herfst van dat jaar regende het zo hevig dat de polder gedeeltelijk weer onder water kwam te staan, op de diepste plaatsen (in het midden) zelfs tot 3 voet.

Op 19 mei 1612 beschouwde men het werk als geklaard, 40 jaar na de lancering van het oudste plan. Er waren op dat moment 42 molens actief. Het totale werk had f 1.900.000,- gekost. Er was 7501

morgen ofwel 6500ha ‘contribuabel’ (te verpachten) land ter beschikking gekomen, afgezien van de 75 morgen onbelast land als schenking aan de (gereformeerde) kerk. Toen resteerde er nog wel grond, maar die was van dermate slechte kwaliteit dat die “ten eeuwige dage vrij zal zijn en blijven van alle lasten en ongelden”.

Denk niet dat de droogmaking toen in kannen en kruiken was. In

- ▲ Gemeentekaart Beemster 1869; 7214 bunders, 3759 inwoners
- ◀ Het enige niet verkavelde stukje land in de polder is Cruisoort, een ‘eiland’ in de polder; omdat het te veel geld zou kosten werd de ringdijk niet om Cruisoort gelegd maar er doorheen; de groene pijlen wijzen naar de vier molengangen bij Beets met in totaal 15 molens

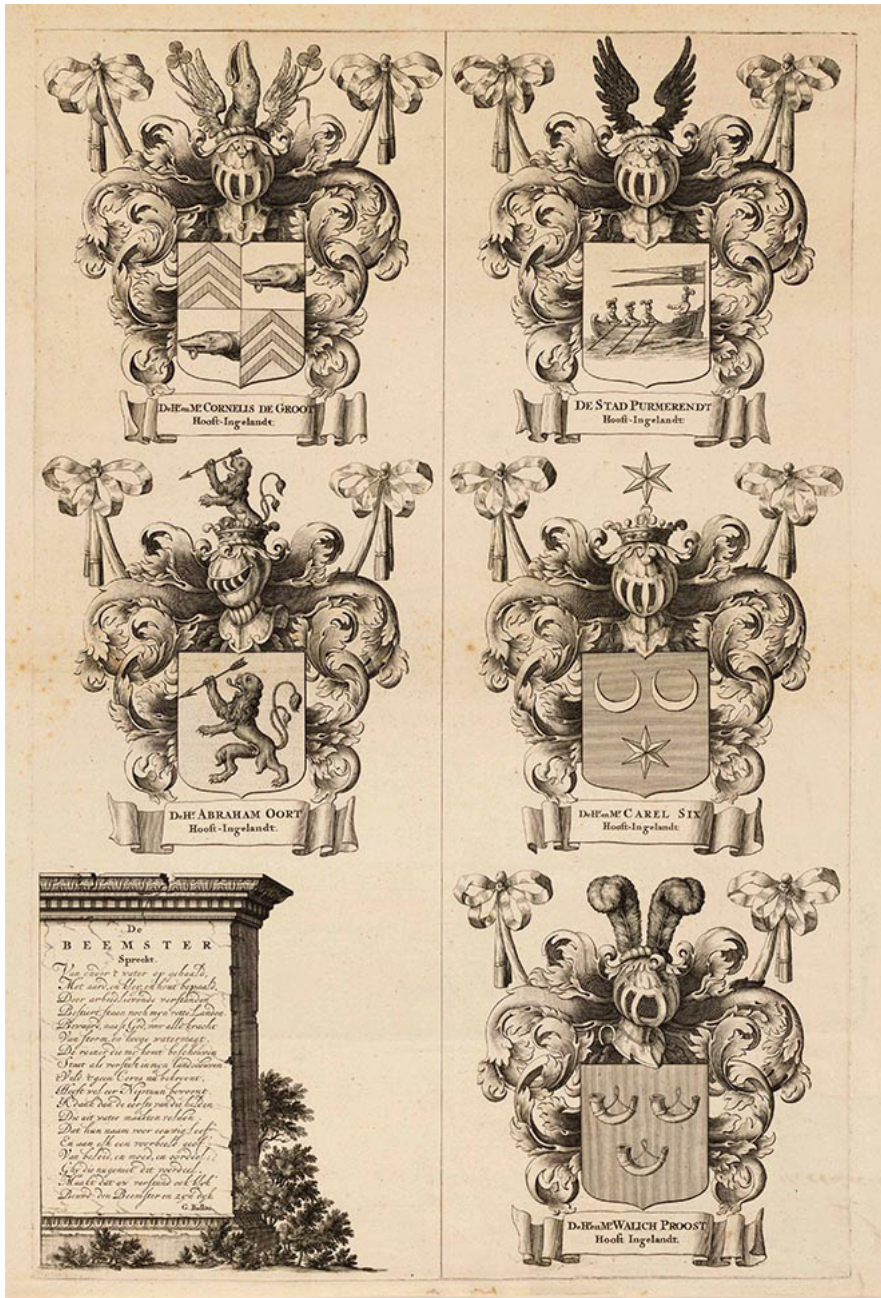

1613 stond de polder al weer onder een laag water die de bodem zo week maakt dat de volgende 4 jaar nog niet gedacht kan worden aan inrichting en bebouwing.

Een der fraaiste buitenplaatsen in de Beemster was Vredenburgh, een ontwerp van architect Pieter Post uit 1653 voor Frederick Alewijn. Het is helaas in 1819 gesloopt. Een lot dat alle grote buitenhuizen ten deel viel; er staat er geen enkele meer!

Op een kaart van Balthasar Floris van 1640 zijn 51 molens te onderscheiden, verdeeld in groepen (molengangen) van 2 tot 4 molens. Het totale gebied omvat vandaag 70,36 km² en wordt bemalen door 2 elektrische gemalen. Gemiddeld ligt de polder op 3,5 meter beneden NAP. Na eeuwen als zelfstandig waterschap gefunctioneerd te hebben ressorteert de Beemster na een aantal fusies onder Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier (HHNK).

▲ *Luchtopname van de Beemster, vanuit het noorden over de Middenweg gezien; rechtsonder Avenhorn*

Links:

- De Unesco heeft tijdens de 23e vergadering van de Commissie voor het Werelderfgoed in Marrakesh in 1999 unaniem besloten dat de 17e-eeuwse droogmakerij de Beemster zich vanaf dat jaar [Werelderfgoed](#) mag noemen. De commissie noemde de droogmakerij een creatief meesterstuk waarbij de 17e-eeuwse idealen nog steeds goed waarneembaar zijn in het totale gebied.
- Een overzicht van alle (14) molengangen van de Beemster. Een site van [Michiel Hooijberg](#) met veel meer gedetailleerde informatie over molens.
- Wikipedia artikel over de [Beemster](#).

Meer weten?

- Kroniek van de Beemster, Dr. A.J. Kölker, Canaletto 1985, ISBN 90-6469-596-2
- Bedijking, opkomst en bloei van de Beemster, J. Bouman, Purmerend 1857, herdrukt door Canaletto - Alphen a/d Rijn 1977 iov Waterschap Beemster
- 400 jaar Beemster, Niels Wisman in het tijdschrift Ons Amsterdam, april 2007, p.168-171

◀ Vijf wapens van hoofd-ingelanden van de Beemster, met linksonder een gedicht van Govert Bidloo met o.a. de zinsneden:

*'t Veld 't geen Ceres nu becroont,
Heeft weleer Neptuun bewoont.*

*Die uit water maakten velden,
Dat hun naam voor eeuwig leef.*

- ▲ *Herenboerderij Boschrijk, Jisperweg 29*
- ▼ *De Eenhoorn, een dubbele stolp uit 1682, Middenweg, kruispunt Volgerweg*
- ◀ *Stolpboerderij Volgerweg 46 (foto's: Visit Beemster.nl)*

